

LBRIS

We know
books

Ulrike Herrmann

SFÂRȘITUL CAPITALISMULUI

De ce creșterea economică și
protecția mediului nu sunt
compatibile
și cum vom trăi în viitor

Traducere de
Cristina Badea Guțu

CETATEA
DE SCAUN

CUPRINS

Introducere: Sfârșitul capitalismului	9
I. ASCENSIUNEA CAPITALISMULUI.....	17
1. O binecuvântare: creșterea aduce bunăstare .	19
2. Anglia, începând cu 1760: cum a fost inventată creșterea.....	29
3. Nimic nu merge fără energie: capitalismul începe să folosească combustibili fosili.....	47
4. Fiecare țară devine dintr-odată o „țară în curs de dezvoltare” – inclusiv Germania	56
5. Rămas în urmă pentru totdeauna? De ce sudul global nu reușește să recupereze decalajul.....	69
6. Exploatarea și războiul nu sunt necesare – ci dăunează capitalismului	78
7. Expansiune sau colaps: de ce capitalismul trebuie să crească	97
8. Prețul prosperității: distrugerea lumii.....	111
II. NU EXISTĂ „CREȘTERE ECOLOGICĂ”	129
9. Dioxidul de carbon nu va dispărea.....	131
10. Energia nucleară rămâne o greșeală	142
11. Soarele și vântul: din păcate nefiabile.....	152
12. Problema stocării.....	173

13. Tranziția energetică este costisitoare, nu ieftină.....	183
14. Visul „decuplării” nu funcționează	196
15. De ce clima nu poate fi salvată prin inovații tehnice și digitalizare	225
III. SFÂRȘITUL CAPITALISMULUI.....	245
16. Contractia verde: când economia se prăbușește.....	247
17. Eșecul economiștilor.....	262
18. Un model de urmat: economia de război britanică începând cu 1939.....	279
19. Cum vom trăi în viitor.....	296
În concluzie.....	313
Mulțumiri.....	319
Bibliografie.....	320

1. O binecuvântare: creșterea aduce bunăstare

Capitalismul nu se bucură de o bună reputație. Sondajele din întreaga lume arată că oamenii sunt de părere că acesta trebuie reformat urgent. În Germania, doar 12% dintre respondenți mai sunt de părere că sistemul economic actual este benefic pentru ei înșiși și că profită suficient de pe urma creșterii economice. Pe de altă parte, 55% dintre respondenți consideră că, în forma sa actuală, capitalismul face mai mult rău decât bine.¹

Această nemulțumire este de înțeles, cu toate acestea capitalismul în sine este mai bun decât imaginea pe care o are. Foametea era ubicuă înainte de industrializare. Chiar și în Germania, oamenii mureau pe capete pentru că mâncarea nu ajungea la toată lumea. Ultima foamete la nivel european s-a produs în 1846 - 1847, vremea nefavorabilă distrugând în mare proporție recolta de cereale, cartofii fiind totodată afectați de mană.²

De atunci încolo, Europa de Vest nu s-a mai confruntat cu o criză alimentară, cu excepția Războaielor Mondiale. Doar Finlanda s-a confruntat cu ultima foamete în 1867, datorită unei recolte proaste care a ucis 100 000 din cei

¹ Nemții se îndoiesc de capitalism În: faz. net, 21. 1. 2020.

² Osterhammel, p. 193. În acea perioadă, Irlanda a fost cea mai afectată: dacă în 1841 mai locuiau acolo 8,2 milioane de oameni, în 1901 mai erau doar 4,5 milioane. Cel puțin un milion au murit de foame, iar restul au emigrat în America sau Anglia.

1,6 milioane de locuitori³. Capitalismul a învins foametea și a dat în schimb naștere abundenței, a adus doar „lapte și miere”.

În țările industrializate de azi, toată lumea trăiește mai sănătos și confortabil, decât trăiau odinioară regii. Cu toate că nobilimea stătea în castele și se bucura de îndeajuns de multă mâncare, murea prea des la vârste fragede fiind răpusă de epidemii galopante, fie că vorbim de ciumă, tifos, tuberculoză, scarlatină, difterie sau variolă. Același lucru s-a putut observa și în rândul clerului: Mânăstirile erau de obicei bine aprovizionate, dar clerul bine hrănit nu trăia în medie mai mult decât laicii.⁴

Chiar și bolile inofensive se puteau dovedi fatale: faimosul economist David Ricardo, a murit în 1823 din cauza unei banale otite medii, iar cel mai bogat om din lume din acea vreme, bancherul Nathan Mayer Rothschild a fost răpus în 1836 de un furuncul pe fesă.

Pe de altă parte, în ziua de azi, fetele nou născute în Germania trăiesc în medie peste 83 de ani, iar băieții au o speranță de viață de aproximativ 79 de ani. Cel puțin în țările industrializate bogate s-a atins deja speranța maximă de viață posibilă: chiar dacă ar fi posibil să învingem toate formele de cancer, am trăi doar cu patru-cinci ani mai mult.⁵

Nu doar că s-a dublat speranța de viață, dar și calitatea vieții a crescut semnificativ: protezele de genunchi și de șold sunt ceva comun, eliberând pacienții de dureri

³ Osterhammel, p. 302.

⁴ Deaton, p. 82 și urm. și 93. Abia după 1750, speranța medie de viață a nobilimii engleze a crescut semnificativ: în 1850, aceasta era deja de 60 de ani. Britanicii obișnuiți au atins aceeași speranță de viață abia în 1930.

⁵ Deaton, p. 148.

chinitoare, în timp ce în trecut chiar și o fractură simplă putea însemna o invaliditate severă pe viață.⁶

Chiar și viața de zi cu zi a devenit mai plăcută. Chiar și cei mai săraci trăiesc astăzi mai confortabil decât regii secolului al XVIII-lea. Pentru a enumera dar câteva dintre lucrurile confortabile, care ar fi fost de neconceput în trecut: aproape toate gospodăriile contemporane au mașini, telefoane mobile, calculatoare, apă curentă, calorifere, mașini de spălat, frigider, televizoare, biciclete și lumină artificială.⁷

De asemenea, toate aceste lucruri se pot obține cu din ce în ce mai puțină muncă. În 1919, un angajat din SUA trebuia să muncească circa 1 800 de ore pentru a-și putea permite un frigider. Un secol mai târziu, același angajat trebuie să muncească mai puțin de 24 de ore.⁸

În același timp, dispozitivele au devenit din ce în ce mai performante: Prețul unui smartphone normal începe de la aproximativ 200 de euro, dar în schimbul acestei sume nu obții doar un telefon, ci și un computer, o cameră foto, un calculator de buzunar, un dispozitiv GPS, un deșteptător, o lanternă, un televizor și o cameră de luat vederi. Puterea de procesare a unui smartphone este azi de 160 000 mai mare decât puterea de calcul a calculatorului utilizat în misiunea Apollo 11, care a aselenizat în 1969.⁹

De triumful bunurilor de consum au beneficiat în special femeile, treburile casnice consumând mai puțin timp. În urmă cu 100 de ani, întreținerea unei familii reprezenta mai

⁶ În 2016, speranța de viață a femeilor din Germania era în medie de 67,3 ani, iar cea a bărbaților de 65,3 ani.

⁷ Pinker, pag. 82, Welzer, pag. 22.

⁸ Pinger, pag. 251.

⁹ Calculatorul utilizat pentru misiunea Apollo putea procesa între 50 000 și 100 000 de instrucțiuni pe secundă. Un smartphone puternic din 2022 poate procesa între opt și 16 milioane de instrucțiuni pe secundă. Astfel, acesta este de 160 000 de ori mai rapid (calcul de Jörgen Pizarz).

mult decât o slujbă cu normă întreagă: această muncă presupunea aproximativ 58 de ore în fiecare săptămână. Azi, media este de 11,5 ore. Numai spălatul hainelor necesita în trecut aproximativ 12 ore pe săptămână, iar în ziua de azi, acest lucru durează numai 1,5 ore.¹⁰ Afirmatia economistului sud-coreean, Ha-Joon Chang, nu pare deloc o exagerare: „Mașina de spălat rufe a schimbat mai mult lumea, decât a făcut-o internetul.”¹¹

Cu toate acestea, există o disparitate destul de mare între sexe în distribuția sarcinilor casnice și îngrijirea copiilor: în 2016, bărbații aflați într-un cuplu efectuau aproximativ 37 % din treburile casnice.¹² Dar tocmai pentru că treburile casnice sunt preponderent făcute de femei, acestea nu ar fi avut șansa de a avea o viață profesională, fără ajutorul aparatului electrocasnice.

Binecuvântarea capitalismului nu este o idee nouă. Cele mai multe cuvinte de laudă le-a avut tocmai Karl Marx. În *Manifestul Partidului Comunist*, Marx descrie cu elocință modul în care noua burghezie a schimbat lumea: „Abia burghezia a arătat ce este în stare să realizeze activitatea omenească. Ea a realizat opere minunate dar de cu totul altă natură decât piramidele egiptene, apeductele romane, catedralele gotice [...]”

De-a lungul vieții lor, Marx și Engels au fost fascinați de invențiile vremurilor lor, enumerând „minunile” cu meticulozitate: „Subjugarea forțelor naturii, mașinismul, aplicarea chimiei în industrie și agricultură, navigația cu aburi, căile ferate, telegraful electric, deștelenirea unor întregi continente, fluvii făcute navigabile, populații întregi ieșite ca din

¹⁰ Pinker, pag. 251.

¹¹ Chang, 2011, pag. 31.

¹² Samtleben, pag. 141.

pământ — care dintre secolele trecute ar fi putut să bănuiască că, în sânul muncii sociale, dormitau astfel de forțe de producție?”

Deci ar fi o greșeală să presupunem că Marx și Engels ar fi respins capitalismul. Aceștia au fost salutari dezlănțuirii creșterii. Bunăstarea ar fi trebuit să crească drastic, astfel încât să existe cât mai multe de distribuit în timpul revoluției comuniste.¹³

Cu toate acestea, capitalismul este mai mult decât un sistem economic, care facilitează prosperitatea. Acesta ne cizelează viețile din momentul în care ne naștem și până în mormânt, pătrunzând în cele mai intime aspecte ale vieții noastre. Cu cine ne căsătorim, felul în care ne creștem copiii sau modul în care ne petrecem timpul liber - trăim complet diferit față de înaintașii noștri de acum 250 de ani, care încă nu cunoscuseră capitalismul.

Oamenii au iubit dintotdeauna, dar de cele mai multe ori nu au putut trăi acea iubire. Înainte, rolul căsătoriilor era în primul rând păstrarea și propășirea averii prin familia extinsă. Indiferent că vorbim de țărani, meșteșugari sau nobili, mariajele erau un fel de asigurare de viață, fiind adesea aranjate. Tații selectau, cu grijă, pe cine să aleagă fiicele și fiii lor. Căsătoriile din dragoste au putut deveni norma doar după ce prosperitatea în creștere a asigurat independența materială a familiilor tinere față de părinți, prin câștigarea propriilor mijloace financiare.

Așadar, capitalismul este un sistem total. Acesta cuprinde nu doar economia, ci și toate aspectele vieții. De aceea, este atât de dificil să găsim alternative mentale. Această dilemă a fost rezumată în legendara vorbă: „Este mai

¹³ Pentru mai multe informații despre viața și opera lui Karl Marx, vezi Herrmann 2018, pag. 75 și urm.

ușor să ne imaginăm sfârșitul lumii, decât sfârșitul capitalismului.”¹⁴.

De asemenea, multe realizări ale capitalismului sunt atât de benefice, încât nimeni nu dorește să renunțe la ele. Bunăstarea materială are consecințe imateriale. Nu doar că s-a dublat speranța de viață, dar creșterea gradului de educație, egalitatea și democrația sunt posibile, doar atunci când o societate devine mai bogată.

Ca să ne reîntoarcem la Marx, atunci când și-a definitivat studiile liceale în 1835 în Trier, doar aproximativ 1% din băieții din Prusia ajungeau la liceu.¹⁵ Doar fiii păturilor înstărite se bucurau de educație, pătură careia îi aparținea și Marx. Tatăl său era un renumit avocat, fiind unul dintre personalitățile marcante ale orașului. Restul tinerilor, dacă erau norocoși, frecventau școala primară pentru câțiva ani, pentru a învăța un pic de scriere, citire și aritmetică în săli de clasă înghesuite. Iar de cele mai multe ori, fetele nu erau deloc trimise la școală. Copiii erau folosiți ca forță de muncă la munci agricole sau munci meșteșugărești, părinții neputându-și permite să-și trimită în același timp la școală fii și fiicele. Deși existau destul de puține persoane cu studii superioare, acestea erau totuși destul de numeroase: de multe ori teologii și juriștii trebuiau să aștepte doisprezece ani până obțineau în sfârșit un post de pastor sau judecător - și de multe ori, aceștia nu aveau voie să se căsătorească și să-și întemeieze o familie. Țările agrare sărace nu aveau nevoie de persoane cu studii superioare și nici nu le-ar fi putut hrăni.

Educația este un drept fundamental, dar abia capita-

¹⁴ Acest citat îi este atribuit marxistului american Frederic Jameson (Malm 2016, pag. 278).

¹⁵ Primul liceu de fete din Prusia a fost înființat în 1903, în Köln.

lismul a creat destule locuri de muncă, care să necesite personal calificat. În prezent, în Germania, peste 50% dintre absolvenții de liceu dau și bacalaureatul, fetele depășind un pic băieții.¹⁶ Revoluția educațională nu a cuprins însă doar elevii de liceu: educația tuturor copiilor este mai lungă și mai bună față de ce ar fi fost imaginabil cu 100 de ani în urmă.

Totuși, trebuie să recunoaștem, că nu toți copiii se bucură de aceleași oportunități. Originea lor influențează într-o mare măsură alegerea tipului de studii. Probabilitatea ca tinerii care aparțin clasei muncitoare să meargă la facultate este destul de mică, în timp ce copiii persoanelor cu studii superioare aleg aproape mereu această cale.¹⁷

Capitalismul este departe de a fi un paradis și în nici un caz nu a eliminat toate disparitățile. Totuși, elementul nou este faptul că aceste dezavantaje pot fi cel puțin contestate. Problema egalității apare doar odată cu prosperitatea societății. Fie că este vorba de egalitatea de șanse a copiilor clasei muncitoare, a femeilor, a homosexualilor, a persoanelor cu dizabilități sau a imigranților - aceste drepturi au o șansă, doar dacă există prosperitate.

Cât timp o societate este săracă, conducătorii nu se pot îmbogăți decât prin exploatarea supușilor. Este vorba de un brutal joc cu sumă nulă: cei puternici își însușesc bunurile care sunt în număr insuficient, lăsându-i astfel pe restul cu mâinile goale. Cu toate acestea, atunci când economia este în creștere, această luptă cot la cot nu mai este necesară. Câștigurile sunt suficient de mari, pentru toată lumea. Inegalitatea se menține, iar bogații devin și mai bogați - dar și oamenii de rând se bucură de beneficii.

¹⁶ Biroul Federal de Statistică, Anuarul statistic 2019, pag. 88.

¹⁷ Biroul Federal de Statistică, Anuarul statistic, 2019, pag. 93.

Nu mai este necesar ca elitele să subjuge poporul cu forța.¹⁸

Astfel, democrația s-a putut impune doar odată cu avansul industrializării. Votul universal a fost introdus în Germania și Austria în 1918, de același lucru s-au bucurat și bărbații din Marea Britanie, în timp ce toți cetățenii britanici s-au putut bucura de dreptul de vot începând cu 1928.¹⁹ Elveția a fost un caz special: acolo bărbații s-au bucurat de dreptul de vot încă din 1848, pe când acest drept s-a introdus oficial pentru femei abia în 1971.²⁰

Cu toate acestea, ar fi greșit să concluzionăm invers. Democrațiile se dezvoltă doar atunci când există prosperitate, dar acest lucru nu înseamnă neapărat că o țară industrializată este totodată și democratică. China este un exemplu în acest sens: venitul pe cap de locuitor este aproape la nivelul celui din Australia în 1990²¹ - cu toate acestea, Partidul Comunist Chinez nu dă semne că ar pierde puterea.

Exemplul Chinei arată totodată ajungerea capitalismului în sudul global, nelimitându-se la tradiționalele țări industrializate. Speranța de viață crește semnificativ chiar și în țările sărace: nou-născuții din partea de sud a continentului african au în ziua de azi mai multe șanse să atingă vârsta de cinci ani, față de copiii care se nașteau în Anglia în 1918. Indienii trăiesc acum în medie mai mult decât trăiau

¹⁸ Maxton, pag. 28 și urm.

¹⁹ Între 1918 și 1928, puteau vota doar bărbații, cu vârsta de peste 30 de ani și care aveau un venit minim.

²⁰ Un caz special îl reprezintă și coloniile din SUA, Australia sau Canada: acestea au fost democrații de la bun început, pentru că acolo toți imigranții s-au perceput ca fiind egali.

²¹ Rosling, p. 201. Această comparație este ajustată la puterea de cumpărare, drept urmare ia în considerare cât se poate cumpăra în mod real cu o unitate monetară în respectivele țări.

scoțienii în 1945 - deși nu sunt nici pe departe atât de bogați ca britanicii acelor timpuri.²²

Progresul global este impresionant: în ultimii 20 de ani, sărăcia extremă la nivel mondial s-a înjumătățit, 80% din copiii zilelor noastre sunt vaccinați și 80% dintre familii au acces la electricitate. „Acestea sunt realizări impresionante” recunoaște și ecologista Luisa Neubauer.²³

Aceste povești de succes nu pot ascunde totuși faptul că inegalitatea în lume este încă extrem de mare și că oamenii nu beneficiază în mod egal de capitalism. Să începem cu Germania: aici sutimea cea mai bogată, adică cei mai bogați unu la sută, deține 33% din avuția națională. Cei mai bogați 10% dintre cei mai bogați dețin împreună un remarcabil procent de 64%. Acest lucru nu lasă prea mult pentru clasele mai sărace; jumătatea inferioară deține doar 2,3 % din avuția națională.²⁴ Germania este o societate împărțită pe clase, deși mulți germani consideră că aparțin unei „clase de mijloc nivelate”.

Diferențele între statele individuale sunt și mai mari. Speranța de viață a crescut semnificativ la nivel mondial, dar unele țări au rămas în urmă. Încă există state în care peste 10% dintre nou-născuți nu ating vârsta de cinci ani. Printre acestea se numără Nigeria, Ciad sau Sierra Leone. De cele mai multe ori, sugarii nu sunt victime ale unor agenți patogeni exotici, ci ale unor boli banale, cum ar fi diareea sau malaria, care sunt ușor de tratat.²⁵

La prima vedere, pare ciudat că țările din sudul global se confruntă cu mari dificultăți în a ajunge din urmă țările

²² Deaton, pag. xi și 101. Venitul pe cap de locuitor în India este aproape la fel de mare ca cel din Marea Britanie, în 1860.

²³ Neubauer/Reppening, pag. 164, Similar și Raworth, pag. 4 și urm.

²⁴ Bach/Thiemann/Zucco, pag. 21.

²⁵ Deaton, pag. 102.

industriale tradiționale. O idee evidentă ar fi aceea de a copia pur și simplu tehnologiile existente: Germania câștigă, după cum se știe, sume considerabile din automobilele de lux – atunci de ce nu își fabrică Bangladeshul pur și simplu propriile linii de producție și nu exportă vehicule de lux?

Capitalismul este complex. Cel mai bun mod de a-l înțelege este de a începe cu începutul și de a ne întoarce la originile acestuia, și anume Anglia, în jurul anului 1760.